

محیط زیست ایران، ۳۱ سال پس از انقلاب

۳۱ سال از انقلاب ایران گذشت. در این مدت نگرش جهان به محیط زیست دگرگون شد. ولی در ایران تحولی پدید نیامد. در سیاست‌های پس از انقلاب به محیط زیست نه تنها بی‌توجهی بلکه حتی استم آشکار شد. نظر چهار کارشناس در این مورد.

در ۳۱ سالی که از انقلاب ایران گذشت نگاه جهان به محیط زیست تغییراتی چشمگیر یافت. در طول این سال‌ها موضوع محیط زیست آرام آرام جای خود را نه تنها در مؤسسات آموزشی، علمی و تحقیقاتی بلکه در اندیشه راهبردی دولت‌ها باز کرد. امروز مسئله‌ی محیط زیست و بخصوص خطراتی که عدم توجه به آن در جهان به وجود آورده و خواهد آورد، موضوعی نیست که بتوان به آسانی از کنار آن گذشت.

در آستانه‌ی فرا رسیدن سی و یکمین سالروز انقلاب ایران همراه با چهار تن از کارشناسان این حوزه نظری اجمالی می‌افکنیم به آنچه دولتمداران ایران از زمان انقلاب تا کنون در این زمینه انجام داده‌اند.

دکتر علی یخکشی، استاد سابق دانشگاه گوتینگن آلمان:

پروفسور علی یخکشی، استاد سابق دانشگاه گوتینگن آلمان

محیط زیست ایران هم قبل و هم بعد از انقلاب وضعیت خوبی نداشت. منابع طبیعی و محیط زیست، حیات وحش و آب و هوای ما آلوده بود و در معرض خطر قرار داشت. محیط زیست شهری وضع مناسبی نداشت و این ربطی به رژیم ندارد، بلکه برمی‌گردد به چند فاکتور و دلیل. در وهله‌ی اول از گذشته‌ی دور تا الان ما مشارکت مردمی را بسیار ضعیف داشته‌ایم. همکاری مردمی وجود ندارد، زیرا که فرهنگ‌سازی لازم در این زمینه انجام نگرفته است. اعتبارات لازم برای انجام این امور در اختیار مسئولین و سازمان‌های ذی‌ربط قرار نگرفته است. در سازمان‌ها ما متأسفانه از متخصصین کافی برخوردار نیستیم و بسیاری از مدیران و افراد مسئول تخصص در زمینه‌ی محیط زیست ندارند و

همه‌ی اینها دست به دست هم می‌دهد و مسائلی را به وجود می‌آورد که ما از گذشته‌ی دور تا به امروز با آن دست به گریبانیم.

الهه‌ی موسوی، سردبیر پایگاه خبری فضای سبز و محیط زیست ایران (سبزپرس):

اگر اوضاع محیط زیست بعد از انقلاب را به ۵ دوره تقسیم بکنیم، ۵ دوره‌ای که یکی دوره‌ی بعد از انقلاب است، دوره‌ی جنگ، دوره‌ی سازندگی، دوره‌ی اصلاحات و دوره‌ی جدید، در تمام این دوران محیط زیست ایران روندی تخریبی طی کرده است.

دوره‌ی بعد از انقلاب: در این دوره به دلیل هرج و مرج طبیعی که معمولاً بعد از تحولات اجتماعی اتفاق می‌افتد محیط زیست دستخوش سوء استفاده‌هایی شد.

دوره‌ی جنگ: در دوره‌ی جنگ هم تقریباً این مسئله ادامه داشت، ولی در این دوره اولویت جنگ باعث شد که در سیاست‌ها محیط زیست کمتر دیده شود یعنی باز هم قربانی شود. از طرف دیگر در دوران جنگ یک سری مافیاهایی شکل گرفتند مثل مافیای چوب که اینها سوء استفاده‌های بسیار زیادی را کردند که اگر بخواهیم دقیق نگاه کنیم می‌بینیم که از عمده‌ترین اینها خود آقازاده‌هایی بودند که از نفوذ سیاسی برخوردار بودند و از جایگاه قدرت خود سوء استفاده می‌کردند.

دوره‌ی سازندگی: در دوران سازندگی باز می‌بینیم که محیط زیست و منابع طبیعی کشور به نوعی قربانی شتابزدگی عجیبی بود که در سازندگی وجود داشت. متأسفانه مسئولین در دولت سازندگی اعتقادشان این بود و ابراز هم می‌کردند که ما الان در شرایطی هستیم که نمی‌توانیم در سیاست‌ها و پروژه‌هایمان محیط زیست را لحاظ کرده و به

الهه موسوی، روزنامه‌نگار و سردبیر سبزپرس ارزیابی‌های

زیست‌محیطی زیاد بها دهیم. بنابراین اول می‌سازیم بعد وقتی به نقطه‌ای رسیدیم که تخریب‌های دوره‌ی جنگ را توانستیم تا حدی ترمیم و بازسازی کنیم به محیط زیست اهمیت می‌دهیم. از جمله بزرگترین و مضرترین پروژه‌هایی که در دوران سازندگی

تصویب و کلنگ‌زنی شد اتوبان تهران - شمال بود که مناقشه و سر و صداهایش تا همین چندی پیش ادامه داشت و هنوز هم به جایی نرسیده. این یکی از بزرگترین معضلات دوران سازندگی بود.

دوران اصلاحات: در این دوران اگر کمی واقع‌بینانه نگاه بکنیم علی‌رغم اینکه در جزئیات، سوء استفاده‌های زیادی شد و محیط زیست خیلی جاها قربانی شد اما در نهایت در سیاست‌های کلان کشور و در سیاست‌گذاری‌ها، محیط زیست توانست تا اندازه‌ای راه و جای خود را باز کند.

در دولت‌های نهم و دهم: شاید بتوانیم بگوییم بدترین دوران در دوران محیط زیست کشور این دوران است و در این دوره کشور بیشترین صدمه و ضربه را از سیاست‌گذاری‌هایی که مسیرش به سوی توسعه‌ی ناپایدار بود تجربه کرد.

متأسفانه مشکلی که محیط زیست در دولت‌های نهم و دهم داشت این بود که به هیچ عنوان از نظرات کارشناسان استفاده نشد. در تصویب مصوبه‌ها و اجرای پروژه‌ها به هیچ عنوان قوانین، از جمله ارزیابی‌های زیست‌محیطی رعایت نشد، بسیاری از قوانین و مقرراتی که به صراحت در طول سال‌ها در کتابچه‌های قانونی زیست‌محیطی کشور آمده بود نقض شد و از ویژگی‌های اصلی این نقض این بود که این تخلف‌ها توسط مردم عادی انجام نشد. ما در دوره‌های پیشین شاهد این بودیم که این تخلف‌ها به وسیله‌ی مردم یا اگر مردم هم نگوئیم، می‌توانیم بگوییم توسط آدم‌های بانفوذ یا آقازاده‌ها و شرکت‌ها انجام می‌شد. ولی در دوران پنجم این تخلف‌ها عموماً از طرف خود کمیسیون زیربنایی دولت انجام می‌شد که مصوبه‌های غیر قانونی تصویب می‌کرد و وزارت‌خانه‌ها بودند که قانون محیط زیستی را زیر پا می‌گذاشتند، مثل وزارت‌خانه‌های نیرو و راه.

در این دوران توسعه‌ی ناپایدار شعار دولت بود، یعنی مسئولین دولت آقای احمدی‌نژاد در دولت قبل به صراحت اعلام کردند که محیط زیست و منابع طبیعی سد راه توسعه است. اینها نگرششان این بود که غرب خودش این راه رفته و به توسعه رسیده حالا دارد محیط زیست را علم می‌کند برای اینکه ما توسعه پیدا نکنیم و عقب بمانیم. یک چنین نگرشی باعث شد که یک نوع تخلف در قالب قانون توسط وزارت‌خانه‌ها و دولت انجام بگیرد که متأسفانه سازمان محیط زیست در مقابل آن نمی‌توانست ایستادگی بکند.

محمد درویش، عضو هیأت علمی مؤسسه تحقیقات جنگلها و مراتع:

محمد درویش، عضو هیأت علمی مؤسسه‌ی جنگل‌ها و مراتع

از دو جنبه می‌شود به این ۳۱ سال نگاه کرد یکی از منظر ظرفیت‌سازی اطلاعاتی است که در مردم نسبت به محیط زیست و طبیعت ایجاد شده که حقیقا نگاه مردم به محیط زیست قبل و بعد از انقلاب قابل مقایسه نیست. این موضوع تا حدودی برمی‌گردد به نگاه جهانی نسبت به محیط زیست. در دنیا الان دو سه دهه است که به مقوله‌ی محیط زیست خیلی جدی‌تر نگاه می‌شود و محیط زیست جزو اولویت‌های راهبردی دولت‌ها و مردم و تشکل‌های مردم‌نهاد قرار دارد. ایران هم از این موضوع مستثنی نیست.

ولی اگر از منظر کارهایی که دولت انجام داده به محیط زیست نگاه کنیم کارنامه‌ی دولت در این زمینه کارنامه‌ی قابل دفاعی نیست. بخصوص اگر یادمان باشد که دولت مجری و پاسدار اجرای قانون اساسی جمهوری اسلامی یا همان میثاق‌نامه‌ی ملی است که در اصل ۵۰ آن تأکید شده حفظ محیط زیست ضامن حیات اجتماعی رو به رشد مردم ایران است.

انتظار این بود که ملاحظات زیست‌محیطی در سبد اولویت‌های راهبردی ۱۰ دولتی که بعد از انقلاب روی کار آمدند ملموس‌تر و عینی‌تر باشد. اگر به آمارهای جهانی که در این حوزه ارائه شده دقت کنیم مثل آمارهایی که مؤسسه‌ی مرسر یا دانشگاه کلمبیا در مورد وضعیت پایداری محیط زیست ارائه داده می‌بینیم که وضعیت محیط زیست ما نسبت به کشورهای مورد بررسی همواره شیب منفی داشته و در آخرین بررسی به رتبه‌ی ۱۳۵ در دنیا رسیدیم و اینها همه مواردی است که نشان می‌دهد که مدیریت ما در حوزه‌ی محیط زیست مدیریت قابل دفاعی نبوده به رغم اینکه برخی نقاط مثبت و امیدوارکننده وجود دارد، مثل این مورد که محدوده‌ی مناطق حفاظت‌شده‌ی ما چهارگانه‌ی ما از حدود ۵ و نیم درصد به حدود ۷ و نیم درصد سطح خاک کشور در طول ۳۱ سال گذشته افزایش یافته، ولی مدیریت حاکم بر این مناطق مدیریتی نبوده که ضامن پاسداری تنوع زیستی موجود در این عرصه‌ها باشد.

به نحوی که آمارها نشان می‌دهد که بسیاری از گونه‌های جانوری و گیاهی ما در سیاهه‌ی سرخ IUCN یا گونه‌های در معرض انقراض و خطر تخریب کامل قرار گرفتند.

احمد آل یاسین، پژوهشگر محیط زیست در ایران و آمریکا:

از نظر نرم‌افزاری و وجود اساتید و کارشناسان برجسته و آگاه

احمد آل یاسین، پژوهشگر محیط زیست در ایران و آمریکا

در دهه‌های اخیر در ایران ما در زمینه‌ی محیط زیست خیلی پیشرفت کردیم، ولی از لحاظ اجرایی بسیار رو به قهقرا گذاشتیم و صدای کارشناسان، اساتید دانشگاه و متخصصین ایران به جایی نمی‌رسد.

کیفیت حفاظت از محیط زیست ایران از سال ۲۰۰۶ تا سال ۲۰۰۷ حدود ۱۴ پله سقوط کرد و در میان ۱۴۶ کشور جهان ایران رتبه‌ی ۱۳۲ را بعد از کشورهایمانند چاد و لیبی و بورکینافاسو به دست آورد. هم‌اکنون غارت و نابودی جنگل‌ها، آلودگی آبها، ۱۴۶ رودخانه‌ی آلوده، فرسایش خاک‌ها، تخریب تالاب‌ها و دریاچه‌ها مثل دریاچه‌ی ارومیه، بختگان، تالاب انزلی، گاوخونی و افزایش جمعیت، بحران آب، گسترش بیابان‌زایی، فرسایش خاک‌ها، آینده‌ی غذایی کشورمان را بسیار بیم‌ناک کرده است. اگر توجه کنیم که در آینده‌ی نه چندان دور همه‌ی کشورهای صادرکننده‌ی غله‌ی امروز مازادی برای فروش به کشورهای خریدار نداشته باشند، در آن صورت ایران چه خواهد کرد؟

جای ۳ محور کلیدی در محیط زیست ایران همواره خالی بوده، یکی ترویج زیست‌محیطی در توده‌ی مردم، دوم حضور مدیریت منسجم و یکپارچه‌ی توسعه‌ی پایدار در کشور که بخشی از آن تعالی و ترقی محیط زیست است، سوم عدم احساس مسئولیت متولیان نسبت به نسل‌های آینده است که با منابع موجود ایران طوری رفتار نمی‌شود که شمول توسعه‌ی پایدار در آن ملحوظ شود.

فریبا والیات

تحریریه: رضا نیکجو